

Självständigt arbete (15 hp)

Författare		Program/Kurs
Rosanne Waplan		OP 16-19
Handledare		Antal ord: 11979
Kristin Ljungkvist		Kurskod
		1OP415
VÅLDSUTÖVNING OCH DE PSYKOLOGISKA MEKANISMERNA		
<u>ABSTRACT:</u>		
<p>This thesis has its starting point in the theory that the healthy human has a built-in resistance to killing. To get around this resistance requires psychological mechanisms that activate something that can be likened to a moral decoupling and enable the practice of violence. This study aims to contribute with an understanding of the effect of these psychological mechanisms and its significance to the Swedish armed forces by examining whether these are applied in the education system. The examination intends to answer whether the psychological mechanisms deindividualization and dehumanization are applied in the regulations and manuals linked to basic soldier education. The study shows that deindividualization and dehumanization can be identified in analyzed empiricism. However, these mechanisms are nothing that is lifted in a direct way in the empiricism, but something that has been identified by text analysis as latent messages.</p>		
<u>Nyckelord:</u>		
Våldsutövning, döda, psykologiska mekanismer, avindividualisering, avhumanisering, distansprincipen, militär grundutbildning.		

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	3
2. TEORI	16
3. METOD	21
3.2 VAL AV FALL	22
3.3 MATERIAL OCH KÄLLKRITIK	23
3.4 OPERATIONALISERING	24
4. ANALYS	26
4.1 INLEDNING.....	26
4.2 AVINDIVIDUALISERING	26
5. AVSLUTNING	32
5.1 SVAR PÅ FORSKNINGSFRÅGA	32
5.2 DISKUSSION.....	33
5.2.1 Resultat	33
5.3.2 Nyttan för professionen	34
5.3.3 Teori och metod.....	35
5.3.4 Förslag till fortsatt forskning.....	35

1. Inledning

“The starting point for the understanding of war is the understanding of human nature.”
-S. L. A. Marshall
Men Against Fire

1.1 Problemformulering

Krig är något som väcker stort intresse och det har studerats lika länge som fenomenet funnits. Det finns dock en aspekt av krigföring där studierna kan beskrivas som underdimensionerade, det är den psykologiska aspekten och hur psykologin påverkar människans beteende i krigets kontext.¹ Det finns många psykologiska infallsvinklar som kan kopplas till krig och som är intressanta för den militära professionen, i synnerhet hur människan reagerar och agerar kring död och dödande.

Svenska Försvarsmaktens uppgift är att skydda vårt land och försvara dess frihet samt att bidra till att skapa fred och säkerhet på andra platser i världen.² För att besitta det kunnandet övas ständigt förmågan i strid, det innebär i sin tur att man övar nyttjandet av dödligt våld. Trots att våldsutövning är en central del i den militära professionen finns förvånande lite skrivet som konkretiserar vad utövandet av den militära professionen faktiskt innebär i förlängningen, döden och dödandet beskrivs istället ofta på en abstrakt nivå i den militära kontexten. Inte heller berörs vilka psykologiska processer som påverkar utövandet av våld mot en annan människa i någon större utsträckning. Det trots att människans psykologi är en pusselbit som påverkar effektiviteten på slagfältet.³

Anledningen till att det här perspektivet på krigföring har fått så försvinnande lite utrymme skulle kunna förklaras med att psykologi som står för kunskapen om människans beteende och psykiska funktioner är en relativt ny vetenskap. En annan förklaring är att det rent praktiskt är svårt att studera människor i strid.⁴ Döden är också något som vi i vår västliga

¹ Bergman, David, *Om stridens psykologi – Del 1: Från Shell Shock till Happy American Syndrome*, The Royal Swedish Academy of War Sciences, 2016, <http://kkrva.se/om-stridens-psykologi-del-1-fran-shell-shock-till-happy-american-syndrome/>

² Försvarsmakten, Försvarsmaktens uppdrag – i Sverige och utomlands, <https://www.forsvarsmakten.se/sv/om-myndigheten/vart-uppdrag/>

³ Bergman, David, *Om stridens psykologi – Del 4: Våldsutövning & konsten att döda*, The Royal Swedish Academy of War Sciences, 2017, <http://kkrva.se/om-stridens-psykologi-del-4-valdsutovning-konsten-att-doda/>

⁴ Bergman, *Om stridens psykologi – Del 1: Från Shell Shock till Happy American Syndrome*, 2016

del av världen ogärna ger stort utrymme, vi är istället noga med att institutionalisera döden och hålla en tydlig distans till frågor som rör död och dödande.⁵

Dave Grossman hävdar att det hos den psykiskt friska människan finns ett inbyggt motstånd mot att döda men också att detta motstånd går att överkomma.⁶ Det råder även en uppfattning om att den goda människan inte gör onda gärningar, detta till trots har människan genom historien utövat de mest grymma tänkbara handlingar mot varandra.⁷ Det här kan kopplas till ett antal psykologiska processer eller mekanismer som underlättar för en människa att döda med bibehållen psykisk hälsa.⁸

Leo Tolstoy skrev:

“War has always interested me; not war in the sense of manoeuvres devised by great generals...but the reality of war, the actual killing. I was more interested to know in what way and under the influence of what feelings one soldier kills another than to know how the armies were arranged at Austerlitz and Borodino.”⁹

Samma perspektiv av krigföring som Tolstoy intresserar sig för kommer vara fokus i denna studie. Syftet med denna studie är att ge en tydligare bild för hur de psykologiska mekanismer som möjliggör för människan att döda tillämpas i svenska försvarets grundutbildning.

1.2 Forskningsöversikt

Trots att det mänskliga psykets förutsättningar är en faktor som direkt påverkar vår förmåga till krigföring så är litteraturen som avhandlar militärpsykologi begränsad. Material skrivet inom området bygger i stor utsträckning på personliga upplevelser från individer med stridserfarenhet. Det i sin tur skrivet av forskare som kanske aldrig själva satt sin fot i ett

⁵ Ekwing, Anders, Religionshistorikern: ”Döden är tabu”, www.svt.se, 2016, <https://www.svt.se/nyheter/lo-kalt/vast/religionshistorikern-doden-ar-tabu>

⁶ Grossman, Dave, *On killing: the psychological cost of learning to kill in war and society*, Little, Brown, London, 1995, s. 5-39 och 99-192

⁷ Bergman, David, *Om stridens psykologi – Del 6: Lucifer-effekten och ondskans psykologi*, The Royal Swedish Academy of War Sciences, 2018, <http://kkrva.se/om-stridens-psykologi-del-6-lucifer-effekten-och-ondskans-psykologi/>

⁸ Hughbank, Richard J., Grossman, Dave, *The challenge of getting men to kill*, War, peace, and human nature: the convergence of evolutionary and cultural views, Fry, Douglas P. (red.), New York, 2013, s. 7-23

⁹ Grossman, *On killing*, s. ix

konfliktområde. Striden är av naturliga orsaker svår att forska på eftersom det faktiskt medför direkt livsfara.¹⁰

Svårigheten kring att genomföra vetenskapliga studier kan leda till att enstaka subjektiva upplevelser får odimensionerat stor genomslagskraft. Detta beroende på kombinationen av brist på vetenskapliga studier tillsammans med en övertro till just praktiska erfarenheter. Problematiken med detta är bland annat är att egenutvecklade koncept kan komma att anammas utan diskussion avseende varken kritiskt granskande, validitet eller generaliserbarhet.¹¹ Nedan följer en prestation av forskning som är av betydelse för militärpsykologin och psykologiska mekanismer kring dödande.

Milgram

Milgram genomförde 1963 ett kontroversiellt lydnadsexperiment. Resultatet visade att 65% av deltagarna var beredda att fortsätta experimentet till högsta nivå. Det innebar att dela ut stötar på 375 volt, switchen var märkt med Danger: Serve Shock. Samtliga deltagare fortsatte till 300 volt. Utifrån detta drogs slutsatsen att vanliga människor troligen kommer att följa order som ges från en auktoritet även om det innebär att döda en oskyldig människa. Viljan att lyda är stark när ordena kommer från någon som betraktas som en legitim auktoritet.¹² Milgram sammanfattar sitt experiment i en artikel i "The Perils of Obedience" (Milgram 1974), writing:

"The legal and philosophic aspects of obedience are of enormous import, but they say very little about how most people behave in concrete situations. I set up a simple experiment at Yale University to test how much pain an ordinary citizen would inflict on another person simply because he was ordered to by an experimental scientist. Stark authority was pitted against the subjects' [participants'] strongest moral imperatives against hurting others, and, with the subjects' [participants'] ears ringing with the screams of the victims, authority won more often than not. The extreme willingness of adults to go to almost any lengths on the command of an authority constitutes the chief finding of the study and the fact most urgently demanding explanation."¹³

¹⁰ Bergman, *Om stridens psykologi – Del 1*

¹¹ Ibid

¹² McLeod, S. A. (2007). The Milgram Experiment. Retrieved from www.simplypsychology.org/milgram.html, s. 1-2

¹³ McLeod, The Milgram, s. 2-3

Milgrams experiment har fått stor genomslagskraft, inte minst inom socialpsykologin. Slutsatser och erfarenheter dragna kring dessa experiment har också ett värde för den militärpsykologiska sfären samt det militära systemet. Både formell auktoritet och lydnad kan identifieras som något av grundpelare för den militära organisationen. Stor del av forskning inom militär psykologi stödjer sig på just Milgrams lydnadsexperiment. Det tillsammans med Marshalls studie är en av de viktigare utgångspunkterna i militärpsykologi, åtminstone när man vill förstå mekanismer kopplade till dödande och det mänskliga psyket.

Grossman

Grossmans teoretiska ram är att det hos varje frisk människa finns ett motstånd till att döda. Han förklarar det med hur vår hjärna fungerar och menar att eftersom det är den primitivare delen av hjärnan som används under situationer med starkt stresspåslag så är det också denna del som används under strid. I den denna del av hjärnan finns ett inbyggt motstånd mot att döda som ska förhindra att arter utrotar sig själva.¹⁴ Grossman tar sin utgångspunkt i en studie som gjordes under andra världskriget av S.L.A. Marshall. Marshall gjorde då den förvånande upptäckten att endast 15-20% faktiskt sköt mot fienden. Han konstaterade även att detta inte var kopplat till mod då samma man som undvek att skjuta mot sin fiende ofta var benägen att ta stora risker i andra sammanhang, så som att rädda en skadad kamrat eller springa efter mer ammunition. Den förvånande upptäckten som Marshall gjorde har kommit att spela en stor roll för forskningen och som utgångspunkt för Grossman.¹⁵

I *On killing* beskriver Grossman olika processer som ökar sannolikheten för att en människa att ta sig förbi det naturliga motståndet att döda. Grossman lyfter effekten en auktoritet har på en människas förmåga till att utföra våldshandlingar och hänvisar det till Milgrams experiment samt gör kopplingar till vad det kan innebära på slagfältet.¹⁶ Grossman beskriver gruppens betydelse för en människas sannolikhet att utföra våldshandlingar där exempelvis legitimitet av gruppen samt dess storlek har betydelse.¹⁷ Distans tas också upp som en viktig faktor och den kopplas så väl till emotionell distans som fysisk distans.¹⁸ Andra faktorer som tas upp är nyttan med dödandet kontra den egna risken samt hur träning, tidigare erfarenheter och temperament inverkar. Grossman förklarar hur dessa samverkar för att öka sannolikheten

¹⁴ Hughbank, Grossman, *The challenge of getting men to kill*, s. 4-6

¹⁵ Grossman, *On killing*, s. 1-4 och 29-39

¹⁶ Ibid, s. 141-148

¹⁷ Ibid, s. 149-156

¹⁸ Ibid, s.156-170

för människan att döda.¹⁹ Nyttan av att utbilda soldater till att via ryggmärgsbeteende vidta rätt åtgärder i stridssituationer lyfts också i detta sammanhang. Vikten av att träna och utbilda på ett rätt och ett realistiskt sätt blir avgörande i den reella stridssituationen eftersom en soldat med största sannolikhet kommer att agera på ”autopilot” och utan medvetna tankar. Det som tränas är det som kommer utföras i den skarpa stridssituationen. Vikten av träning är en avgörande aspekt för att döda på ett effektivt sätt.²⁰

Shalit

Shalit tar upp aggression och hur aggression som riktas mot en främling generellt är mycket starkare än om den riktas mot någon som är inkluderad i gruppen. Bland annat har studier visat att amerikaner var betydligt mer hatiska mot japaner än mot tyskar och italienare. Slutsatsen är att desto närmare offret för en aggression är, desto mer offret liknar en själv, desto svårare bli också aggressionen att utföra. Exempelvis finns studier som visar att en kidnappad person vars ansikte täcks av en huva eller likande har större risk att bli dödad eller skadad än om personen i fråga visar ansiktet. Det här fenomenet är kopplat till att personen ”utan ansikte” blir mindre mänsklig. För att öka sannolikheten för överlevnad bör den kidnappade sträva efter att skapa ett personligt förhållande till kidnapparna.²¹ Det här kan kopplas till begreppet avhumanisering som är ett centralt i denna studie. Shalit tar också upp hur aggressionen ökar med distans. Han beskriver hur distansen ofta ökas genom delegering av ansvar samt fritagande av ansvar och hänvisar till Milgrams experiment för att sedan koppla det till krigets kontext. Krig innebär just detta förskjutna ansvar i och med att soldaten ”bara” lyder order. Aggressionen har också i detta sammanhang en stark legitimitet, både såväl när det gäller sociala normer som eventuella repressalier. Även Shalit lyfter Marshalls rapport och det faktum att det hos individen finns en motvilja till att agera på ett aggressivt sätt.²² Shalit tar i sin bok upp begreppet gruppaggression och hur det spelar en roll för upptrappning av aggression. Psykologiska gruppprocesser kan bidra till att gruppens beteenden tydligt skiljer sig från den enskilda individens. Denna effekt är något som speglas exempelvis i polisens arbete. Där har man förstått vikten av att upplösa en folkmassa om man vill få stopp på ett upplopp. Grupper har en tendens att framkalla något som beskrivs som intensifierande effekt. Det innebär att om det finns en aggression i en folkmassa så förstärks denna genom

¹⁹ Grossman, *On killing*, s. 170-192

²⁰ *Ibid*, s. 74-93

²¹ Shalit, Ben, *Konfliktens och stridens psykologi*, LiberFörlag, Malmö, 1983, s. 46

²² *Ibid*, s. 49

ansamlingen av människor, detsamma gäller för glädje. En annan effekt av en folksamling kan vara att den förstärker individens känsla av anonymitet. Detta beskrivs som att reducera individens ansvar och samtidigt förstärka en avindividualiseringsprocess. Individen är ingen mördare, men gruppen är det.

Shalit tar även upp aspekter kopplat till den militära inryckningen. Han beskriver att inryckningen är utformad på ett sådant vis att den undergräver den nyinrycktes tidigare ”civila” värderingar och övertygelser som en del i att göra denne underkastad det militära systemet. Genom denna process så accepteras de militära systemets värderingar. Här är begrepp som, disciplin, gruppsyck och lojalitet viktiga.²³

Bar & Ben-Ari

Bar och Ben-Ari har publicerat en artikel som baseras på en analys av Isareliska prickskyttar och deras förhållande till dödande. Här diskuteras bland annat avhumanisering och undersökningen visar att avhumanisering inte nödvändigtvis behöver ske i samtliga fall av våldsutövning.

Artikeln beskriver också att det råder något av konsensus avseende avhumaniseringens nödvändighet för att en människa ska ha förmåga att döda. Men undersökningen visar att alla prickskyttarna inte nödvändigtvis avhumaniserade eller demoniserar sina offer på det sätt som tongivande forskning inom området beskriver.²⁴ Ofta beskrev dock prickskyttarna sina offer under epitet ”terrorister” Men här menar man att ämnet är mer komplext än så och att detta inte nödvändigtvis måste innebära att man avhumaniserar fienden. Man kan vara både människa och terrorist. Däremot så schematiseras dessa terrorister och människor som ett konstaterat hot mot egna trupper, landet och kanske till och med civila.

I artikeln lyfts just komplexiteten som omger ämnet. Det är förekommande att man stundtals objektifierar eller till och med demoniserar sin fiende men på samma gång är väl införstådd med att de är människor.

Vikten av legitimitet och ideologi tas också upp som en avgörande faktor för förmåga att utöva våldshandlingar.²⁵ Artikelförfattarnas huvudbudskap är att prickskyttarna inte alltid behöver avhumanisera sina offer för att kunna utföra sitt arbete. Det beskrivs som ovan

²³ Shalit, *Konfliktens och stridens psykologi*, s. 148

²⁴ Bar, Neta & Ben-Ari, Eyal, *Israeli snipers in the Al-Aqsa intifada: killing, humanity and lived experience*, 2005, s. 133-134

²⁵ *Ibid*, s. 149-151

nämnt en komplexitet kring avhumanisering och de processer som möjliggör dödande för människan. Deras slutsats är de dominanta teorierna inom ämnet fortfarande är gällande men att det finns en stor komplexitet kopplat till detta och att det är ett ämne som är svårt att beskriva som ”svart eller vitt” då många processer och motsägelsefulla känslor kan uppträda simultant.²⁶

Artikelförfattarna varnar för att våldsbenägenhet inte endast ska tillskrivas patologiskt beteende och trycker på vikten av en medvetenhet kring de processer som legitimerar våld.²⁷

Bandura

Bandura diskuterar psykologiska mekanismer runt dödande och ”selective moral” utifrån en anti terroristperspektiv. Bandura beskriver ett flertal psykologiska processer som får en människa att begå inhumana handlingar.²⁸ Utgångspunkten för Banduras resonemang är moralisk standard inte är något som fungerar som en självreglerande mekanism om det inte aktiveras.²⁹ Trots att en moralisk norm präglar en person och dess handlande så finns vägar för att rättfärdiga handlingar som egentligen strider mot den grundläggande moralen. Det kan ske genom att moraliskt rättfärdiga sitt handlande exempelvis genom att nyttan av det som genomförs är värt lidandet det orsakar, en annan metod är att minimera eller ignorerar vilka konsekvenserna av handlandet blir samt att avhumanisera offren för våldshandlingarna. Att inte se sin egen del i ett skeende är också ett sätt att hantera det moraliska, man skjuter helt enkelt sitt eget ansvar över på det sammanhang man befinner sig i. Genom att moraliskt rättfärdiga destruktivt beteende kan man omforma en person till en effektiv kombattant. Ett annat sätt är att tillskriva våldet en nödvändighet i form av ett större syfte så som att rädda människan från en ond ideologi, skapa världsfred, eller försvara rätten att leva på ett visst sätt. Genom att göra det så har man skapat ett moraliskt rättfärdigande för utövande av våld. En effekt av dessa processer är att genom tiderna så har de värsta tänkbara inhumana gärningarna utträttats helt vanliga människor men dessa har agerat i en religions eller ideologis namn, effekten av moraliskt rättfärdigande är med andra ord stor.³⁰

²⁶ Bar, Ben-Ari, *Israeli snipers in the Al-Aqsa intifada*, s. 149

²⁷ Ibid , s. 133

²⁸ Bandura, Albert, *The role of selective moral disengagement in terrorism and counterterrorism*, Understanding terrorism: psychosocial roots, consequences, and interventions, Moghaddam, Fathali M. & Marsella, Anthony J. (red.), 1. ed., American Psychological Association, Washington, DC, 2004

²⁹ Ibid, s. 121-122

³⁰ Ibid, s. 123-125

Bandura förklarar även hur avhumanisering och rättfärdigande av våldet fungerar för att underlätta dess utförande.³¹ Dessa processer eller mekanismer känns väl igen från Grossman beskrivning av vad som krävs för att komma runt spärren för att döda sin egen art. Ett av tillvägagångssätten som Bandura beskriver som ett led i att nå legitimitet för våldshandlingar är att använda ett entusiasmerande språk. Detta kan få destruktiva uppmaningar att verka respektabla och det kan också vara ett sätt att reducera det personliga ansvaret för destruktiva gärningar. Språket kan användas såväl som ett sätt att skapa legitimitet för eller distans till sina handlingar eller offren som utsätts för dessa. Används till exempel ett kliniskt språk underlättar det kliniskt förhållningsätt till det våld som utförs.³² Även Bandura tar upp Milgrams experiment som ett exempel på förskjutet ansvar för sina handlingar. Bandura förklarar hur människan under sådana omständigheter har en förmåga att koppla bort sitt eget ansvar och istället ser sig som en förlängning av en auktoritets vilja, det personliga ansvaret är utesluts från ekvationen. Han beskriver också kopplat till detta fenomen hur terrorister finansierade av stater ofta ser sig själv som patrioter som uppfyller nationalistiska plikter snarare än frilansande kriminella. Sammanfattningsvis så är människor benägna att handla på ett sätt som de annars inte gjort om det inte funnits legitima auktoriteter som tar ansvar för effekterna av handlandet.³³ Bandura tar också upp vad effekten av fysiska närheten till offret innebär för sannolikheten att utöva våldshandlingar. Detta kopplas till att det är lättare att skada andra då man inte synligt uppfattar den skada och lidande som faktiskt orsakas. Dagens teknologi tillåter i många fall ett ”ansiktslöst” krig där det varken är möjligt att se eller höra den skada som orsakas. Desto längre från det destruktiva resultatet av sina handlingar desto mindre är motståndet mot skadornas effekt.³⁴

Mekanismerna som Bandura kopplar till begreppet ”selective moral” kan väl kännas igen i de mekanismer som Grossman beskriver gör det möjligt för den vanliga människan att överkomma spärren mot att döda. Även om Bandura och Grossman har lite olika utgångspunkter så kan kärnan beskrivas som likartad. Det finns nämligen en vilja att förklara människan psykologi kopplat till våldsutövning. Och såväl Bandura som Grossman lägger stor vikt vid psykologiska mekanismer som möjliggör för den ”vanliga människan” att genomföra ohumana handlingar.

³¹ Bandura, *The role of selective moral disengagement in terrorism and counterterrorism*, s. 132, 135-137

³² Ibid, s.129

³³ Ibid, s.130-132

³⁴ Ibid, s.133-134

Bergman

Bergman beskriver den rädsla, stress och ångest som en soldat måste lära sig att hantera för att hantera striden samt hur den påfrestning det innebär att döda eller skada en fiende. Men han lyfter också hur historien påvisar hur människan med mätbar resiliens lärt sig hantera dessa påfrestningar.

Bergman menar att utbildning kring de psykologiska aspekterna runt våld och våldsutövning är mycket sparsam på militära skolor. Även om ledarskap och etikrelaterade frågor berörs, så görs det sällan på ett sådant sätt att studenten tvingas reflektera fullt ut över vad våldsutövningen innebär.³⁵

Bergman berör också begreppet resiliens som är av vikt för att bemästra som att bibehålla förmåga över tid trots motgångar och pressade situationer. Resiliens har en biologiskt betingad aspekt men går också att utveckla med träning och utbildning.³⁶

De psykologiska mekanismer som är betydande för våldsutövning sammanfattas i artikelserien *Om stridens psykologi* på ett mycket överskådligt sätt. Precis som Grossman så menar Bergman att det finns ett naturligt motstånd mot att döda. Bergman beskriver psykologiska mekanismer som påverkar möjligheten att övervinna motståndet för våldsutövning, dessa sammanfattas som distanslagen, avhumanisering och avindividualisering. De tre är separerade men samtidigt länkande till varandra. Dessa fyller även en funktion för bibehållen moralisk standard, då de begränsar efterföljande samvetskval. De psykologiska mekanismer som beskrivs i Bergmans artikel kan väl kännas igen i de psykologiska mekanismer som Grossman, Bandura och Shalit beskriver. Bergman menar också att dessa principer eller psykologiska mekanismer är viktiga att förhålla sig till för att möjliggöra en fungerande soldatutbildning.³⁷ Användandet av dessa mekanismer är såklart inte okomplicerat. Exempelvis har en debatt blossat upp avseende främst drönare och distansprincipen. Distansen som tekniken skapar reducerar motståndet mot att döda, kanske till och med till den grad att det blir för enkelt? Åtminstone utifrån en moralisk aspekt.³⁸

³⁵ Bergman, *Om stridens psykologi -Del 1*

³⁶ Bergman, David, *Om stridens psykologi -Del5: Coping och konsten att överleva*, The Royal Swedish Academy of War Sciences, 2017, <http://kkvva.se/om-stridens-psykologi-del-5-coping-och-konsten-att-kunna-overleva/>

³⁷ Bergman, David, *Om stridens psykologi- Del 4*

³⁸ Bergman, David, *The Humanization of Drones: Psychological Implications on the Use of Lethal Autonomous Weapon Systems*, 2016, s. 174

En annan aspekt som Bergman avhandlar är något som beskrivs som ”*Lucifer effekten*”.³⁹ Här beskrivs en problematik som råder kring faktumet att i grunden goda människor under ”rätt” omständigheter kan begå de mest inhumana handlingar. Acceptansen av ondska som ett okänt begrepp hjälper till att befria oss själva från association. Denna acceptans möjliggör också att en ond handling kan förklaras genom det ”outforskade” begreppet ondska samtidigt som detta begrepp höjer oss själva som goda. Det finns ett tydligt psykologiskt motstånd till att acceptera en förklaringsmodell som innebär att vanliga, psykiskt friska människor under vissa omständigheter kan genomföra de mest fruktansvärda handlingar. En anledning till detta är att acceptansen av denna förklaring rimligen också innefattar att vi själva skulle kunna genomföra onda handlingar, vilket är en obekväm insikt. Två psykologiska mekanismer som är tätt sammankopplade med ”*Lucifer effekten*” är avhumanisering och distansprincipen. Här beskriver Bergman likt Bandura ett sätt att frånga den normala moraliska normen och möjliggöra utövandet av våldshandlingar. Dessa mekanismer syftar inte till att förändra individens uppfattning om rätt eller fel utan är där för att förklara när moraliska regler kan kringgå. En förlängning av avhumanisering är demonisering vilket innebär att man inte bara förhåller sig till en individ som ett neutralt objekt utan som något ondskefullt. Historiska exempel på detta är nazisterna som beskrev judar som råttor eller under folkmordet i Rwanda där tutsierna kallades för kackerlackor. En annan faktor som påverkar människors benägenhet att begå handlingar som normalt strider mot rådande lagar och normer är frånvaron av repressalier eller upplevd ansvarsförskjutning.⁴⁰ De mekanismer som här beskrivs under epitetet ”*Lucifer effekten*” är alltså desamma eller åtminstone snarlika som de som Bergman beskriver som avgörande för att möjliggöra en soldatutbildning.⁴¹

Sammanfattning

Denna undersökning aspirerar på att ge fördjupad förståelse för vilken roll de psykologiska mekanismer som möjliggör våldsutövning har för en organisation som Försvarsmakten där väpnad strid är en huvuduppgift. Det finns en nytta för svenska försvarsmakten att fördjupa sig i de psykologiska aspekterna kring dödande. Ökad förståelse och kunskap inom detta område kan sannolikt bidra till möjlighet att effektivisera utbildningen vilket i förlängningen kan ge gynnsamma påverkan på försvarsmaktens effektivitet. En annan aspekt är att ökad förståelse kring dessa psykologiska mekanismer kan vara ett led i att undvika moraliska

³⁹ Bergman, *Om stridens psykologi – Del 6*

⁴⁰ Ibid

⁴¹ Bergman, *Om stridens psykologi – Del 4*

övertramp. En medvetenhet avseende hur de psykologiska mekanismerna påverkar kan bidra till en klarare syn på vad som sker med individer och grupper under dessa förutsättningar, vilket i sig kan vara ett viktigt steg i att bibehålla den moralisk kompassen. En aspekt som är av stor vikt, inte minst för att bibehålla god officeretik. Detta är i synnerhet viktig för en organisation som representerar samhället med något så unikt som ett legitimt våldsmonopol. Nyttan med fördjupad kunskap inom detta fönster kan ses som ett steg mot såväl effektivare förband som en faktor till att lyckas utbilda en officerskår med välutvecklad moral och goda förutsättningar att göra välgrundade etiska överväganden. Detta kan uppfattas som något motsägelsefull då studien motiveras genom både effektivare förband det vill säga i förlängningen effektivare våldsutövning och samtidigt belyses i sammanhang av nyttan kopplat till moral och etik. Dock så är dessa inte nödvändigtvis motsatsförhållanden. För att Försvarsmakten skall kunna lösa sin uppgift och det med minimerade psykiska följdbesvär för soldaterna så är dessa psykologiska mekanismer en nödvändighet.⁴² Samtidigt är det en svår etisk och moralisk balansgång att nyttja processer som får människan att släppa sina normala moraliska spärrar. För att tillse att dessa processer inte får för stor eller fel effekt är ett medvetande avseende hur dessa processer används och dess effekter är av stor vikt. Som militärchef är detta ett viktigt verktyg för att klarsynt kunna förhålla sig psykologiska processer och bromsa om det går över någon gräns. En undersökning av detta slag måste ha ett klart förhållningsätt till den etiska problematiken som kopplas till detta kontroversiella ämne. Då en grund för all forskning är principen ”Do no harm” så kan en undersökning som har processer för effektivt dödande som huvudfokus anses problematisk ur ett forskningsetiskt perspektiv. Dock kan en undersökning med denna inriktning etiskt motiveras genom flera aspekter. En av dessa aspekter är faktumet att vi bör ge de som försvarar Sverige bästa möjliga förutsättning att utföra sina uppgifter med så god bibehållen psykiskhälsa som möjligt, vilket också är en av effekterna kopplat till de psykologiska mekanismerna som möjliggör dödande.⁴³ Även själva aspekten kring det effektiviserade våldet kan försvaras från ett moraliskt förhållningsätt. Det genom att våldet som en organisation som Försvarsmakten utför är sanktionerat av staten och fyller ett högre syfte. Våld är alltid brutalt men när svenska Försvarsmakten sätts in är det för att det krävs, för att skydda landet, befolkningen eller andra grundläggande rättigheter, syfte och nyttan rättfärdigar det. En ytterligare aspekt är den som nämns ovan, nämligen att förståelsen för hur dessa mekanismer fungerar bidrar till

⁴² Bergman, *Om stridens psykologi – Del 4*

⁴³ Ibid

möjligheten att förhålla sig till dess effekter på ett klarsynt sätt vilket underlättar bibehållen god moralisk kompass. Ett viktigt verktyg för officersprofessionen.

Den framträdande forskningen inom ämnet enas om att det finns något som kan beskrivas som ett inbyggt motstånd till att döda och utöva våld, det innebär att våldsutövning generellt är beroende av något som kan liknas med en ”moralisk frikoppling”. Denna moraliska frikoppling kan skapas genom ett flertal psykologiska mekanismer. En rad olika omständigheter och tillvägagångsätt påverkar sannolikheten för om en individ kommer genomföra våldshandlingar och döda.

1.3 Syfte

Denna studie aspirerar på att bidra med en bit i pusslet för att bättre förstå betydelsen av de psykologiska mekanismerna som är kopplade till dödande och våldsutövning samt dess betydelse för svenska Försvarsmakten. Studien kommer som ett steg i detta riktas mot att se hur de psykologiska mekanismerna som konstaterats avgörande för våldsutövning tillämpas i svenska Försvarsmaktens grundläggande soldatutbildning. Med tillämpas menas hur dessa mekanismer i praktiken används.

Utgångspunkten för den här undersökningen är den tidigare forskning som påvisar psykologiska mekanismers roll och funktion för den militära professionen i allmänhet, och militära utbildningssystemet i synnerhet. Ambitionen med denna studie är att bidra till att belysa betydelsen av de psykologiska mekanismerna kring dödande samt i vilken utsträckning dessa mekanismer återspeglas i den svenska Försvarsmaktens utbildningssystem. Det genom att analysera reglementen och handböcker utifrån teorin avseende det naturliga motståndet till att döda och de psykologiska mekanismer som gör det möjligt för en psykiskt frisk människa att komma förbi detta motstånd.

1.4 Frågeställning

Tillämpas de psykologiska mekanismerna, avindividualisering och avhumanisering i ett urval av Försvarmaktens handböcker och reglementen betydande för svenska Försvarmaktens grundläggande militära utbildning?

1.5 Avgränsningar

Undersökningen kommer avgränsas till att undersöka hur de psykologiska mekanismerna som möjliggör dödande tillämpas i svenska Försvarmaktens grundläggande militära utbildning idag. Avgränsningen syftar dels till att begränsa undersökningens storlek kopplat till tiden som disponeras, ytterligare motiv till vald avgränsning återfinns under rubriken ”*Val av fall*”. Vidare avgränsas studien genom att förhålla sig till den beskrivning Bergman gör av de psykologiska mekanismerna.⁴⁴ Undersökningen kommer med hänsyn till studiens storlek inte heller fördjupa sig de effekter de psykologiska mekanismerna har för återhämtning. I undersökningen används *avhumanisering* och *avindividualisering* för att skapa analysverktyget. Det betyder att den tredje psykologiska mekanismen *distansprincipen* inte kommer ingå. *Distansprincipen* kan delas in emotionell distans och fysisk distans. Jag menar att den emotionella distansen är så tätt sammankopplad med avhumaniserings processen att den delen inte behöver avhandlas som en egen rubrik. Den fysiska distansen har jag valt att inte ta upp då den har en direkt koppling till teknik och teknikutveckling vilket är en aspekt som är svår att med god validitet undersöka enligt vald metod för denna studie. *Distansprincipen* kommer fortfarande avhandlas i teoridelen, det syftar till att skapa en helhetsförståelse.

⁴⁴ Bergman, *Om stridens psykologi – Del 4*

2. Teori

2.1 Motståndet mot att döda och de psykologiska processerna för att övervinna det

En grundpelare i Grossmans forskning är tesen avseende ett inbyggt motstånd mot att döda hos den psykiskt friska människan samt de psykologiska processer som gör det möjligt att komma runt detta motstånd.⁴⁵

En studie som ligger till grund för Grossmans fortsatta forskning avseende det inbyggda motståndet är Marshalls studie som beskrivs i forskningsöversikten ovan. Marshalls studie kan beskrivas som närmast revolutionerande i sitt slag då dess resultat visade på ett fenomen som tidigare inte tagits i beaktan. Tidigare har det antagits att en genomsnittlig soldat skulle döda i strid. Men här konstaterade man ett tydligt motstånd mot att döda, ett motstånd som i flera fall kan vara så starkt att en soldat stupar innan det övervinns. Detta motstånd visade ingen koppling till risktagnings benägenhet eller ”mod” generellt, utan var specifikt gällande motståndet att döda.⁴⁶

Det här motståndet kan vi även se hos de flesta djurarter. Ett exempel på hur det visar sig är under territoriella uppgörelser, dessa fyller en mer markerande funktion och utspelar sig inte på liv och död. Om däremot kampen innefattar en annan art så visas ingen återhållsamhet. Detta fenomen beskrivs som en kärnfull överlevnadsmekanism med syfte att förhindra den egna arten från att utrota sig själv. Det är samma mekanism som förhindrar den största kattungen att döda de andra kattungarna eller fågelungen som först kläcks från att putta ner de andra äggen ur boet. Trots att det hade varit fördelaktigt för deras individuella överlevnadschanser så väljer de att inte göra detta. Detsamma gäller för om vi lämnar en treåring med en nyfödd. Vad hindrar treåringen från att skada eller döda det nyfödda barnet? Jo, det inbyggda motståndet mot att döda sin egen art. Självklart finns det exempel på avvikelser från detta men det är också just avvikelser, ofta med någon form av patologisk bakgrund.⁴⁷ Motståndet mot att döda sina egna är något som är gällande för i princip alla friska representanter av en art.⁴⁸

⁴⁵ Grossman, *On killing*, s. 3-4 & 29-39

⁴⁶ *Ibid*, s. 3-4

⁴⁷ Hughbank, Grossman, *The challenge of getting men to kill*, s. 5

⁴⁸ *Ibid*, s 4-6

De psykologiska processerna på slagfältet präglas av det inneboende motståndet till att döda sin egen art. En anledning till att denna egentligen primitiva instinkt påverkar soldatens agerande i en stridssituation, där det enda som kan tyckas ”logiskt” faktiskt är att döda sin motståndare, kan förklaras med vilken del av hjärnan som är aktiverad under strid. Slagfältet är en miljö där en soldat utsätts för rädsla och kraftigt stresspåslag. När en människa utsätts för dessa förnimmelser så slutar denne att använda framhjärnan, framhjärnan är den delen av hjärnan som gör oss mänskliga. Istället processas situationen med mitthjärnan. Mitthjärnan är en mer primitiv del av hjärnan och här är motståndet mot att döda sina egna i syfte att inte utrota sin egen art starkt. Eftersom detta innebär att soldaten med stor sannolikhet agerar med något som kan beskrivas som ett ryggmärgsbeteende och utan medvetna tankar så blir rätt sorts utbildning avgörande. Det innebär att drillens betydelse kan förklaras med vilken del av hjärnan som används under en stridssituation.⁴⁹

Det finns dock som tidigare berörts ett antal tekniker och psykologiska mekanismer som möjliggör för människan att överkomma detta motstånd.⁵⁰

Bergman sammanfattar tre huvudsakliga psykologiska mekanismer som möjliggör dödande i sin artikelserie *Om stridens psykologi*.⁵¹ Dessa presenteras bestående av:

1. Distansprincipen

Redan tidigt har distansprincipen haft betydelse för att beskriva den psykologiska påfrestning det innebär att ta en annan människas liv. Ardant du Picq förutspådde innan sin död 1870 att förmågan till att strida på distans sannolikt skulle öka då det alltid varit en instinktiv strävan att strida på så långa avstånd som möjligt. Han hänvisade det inte bara till ökad känsla av säkerhet utan även att motståndet mot att döda minskar. Efter samma princip är det inte heller lika psykologiskt påfrestande att döda någon på långt håll med ett gevär som ansikte mot ansikte i närkamp. Det här kan kopplas till mänsklig perception. Håller soldaten ett fysiskt avstånd till motståndaren är chansen större att denne uppfattas som en identitetslöskropp, ett objekt. Men desto närmare soldaten kommer desto sannolikare att motståndaren uppfattas som högst mänsklig. Distansprincipen förhåller sig inte enbart till fysisk distans utan kan också förstås i termer av emotionell distans. Bergman menar således att det är förmågan att uppfatta lidandet som kommer påverka graden av motstånd till att utföra våldshandlingar.

⁴⁹ Grossman, *On killing*, s 74-93

⁵⁰ Ibid, s. 5-39 & 99-192

⁵¹ Bergman, *Om stridens psykologi – Del 4*

Distans mäts dock inte endast i fysisk distans utan även den emotionella distansen är en faktor. Den tekniska utveckling som lett till att det fysiska avståndet ständigt ökat innebär dock inte alltid automatiskt att det emotionella avståndet ökat. Det är kopplat till att den tekniska utvecklingen också innebär utveckling i form av förbättrad optik och sensorer. Vilket innebär att förutsättningarna till att uppfatta sitt offer som mänsklig men också att uppfatta resultatet av våldsutövning ökar, i och med detta minskar också den emotionella distansen. Sammanfattningsvis kan distansprincipen beskrivas med att det är i den utsträckning som en människa har förmåga att uppfatta det lidande som en våldshandling orsakar som styr vilken grad ett motstånd som upplevs inför att genomföra en våldshandling.⁵²

2. Avindividualisering

Det finns flera delar i avindividualiseringen som skapar förutsättningar för att döda och begå våldshandlingar. När en individ inordnas under ett starkt socialt kollektiv kan det ses som en del av avindividualiserings processen. Dåliga exempel på effekten av detta kan skådas vid upplopp eller läktarvåld. En upplevd anonymitet minskar steget till att använda sig av våld. Den psykologiska effekten av avindividualiseringen ökar oftast med styrkan i den kollektiva identiteten samt storleken på gruppen. En grups påverkan på individens beteende är generellt väldigt stark. Ett exempel på detta är det konformitetexperimentet som Solomon Asch genomförde 1951. Det gick ut på ett moment där en grupp individer skulle bedöma längden på några linjer. De fick först titta på en linje och därefter bedöma med ett urval på tre linjer vilken som var lika lång. Skillnaden på linjerna var så tydliga att det i princip var omöjligt att inte uppfatta rätt svar. Dock var det så att samtliga utom en var med på experimentet och dessa gav självsäkert ett felaktigt svar. Resultatet blev att så stor andel som 75% av försökspersonerna svarade likartat med resten av gruppen och således fel. Faktum var att man hellre gav ett felaktigt svar ihop med övriga i gruppen än att själv ge rätt svar.

I den militära kontexten återfinns avindividualiserings processer. Exempelvis genom att det är en organisation med krav på uniforms bärande och krav på likformigt handlande. Detta är något som stärker pressen att underordna sig gruppen. Att individen inordnas i ett tydligt hierarkiskt system där olikheter minimeras gynnar också avindividualiseringen. Fenomenet återfinns även i förbandsstrukturen. En tydlig arbetsfördelning och inte minst

⁵² Bergman, *Om stridens psykologi – Del 4*

ansvarsuppdelning kan leda till en känsla av anonymitet för individen. Respektive handling isolerad uppfattas inte som direkt avgörande och det underlättar för individ att undvika det moraliska ansvaret. Det trots att man intellektuellt egentligen mycket väl förstår vad en enhets handlingar sammansatt innebär. Ett talande exempel på en sådan uppbyggnad är eldledaren som endast mäter en vinkel och ett avstånd, signalisten som endast rapporterar informationen och skjutande enhet som endast ger eld mot en punkt på en karta som någon annan beordrat. Känslan av att vara en del av ett större system där individens handling bara är en del av pusslet underlättar att skjuta ifrån sig det individuella moraliska ansvaret. Faktumet att någon annan beordrar vad som ska genomföras fyller också en viktig funktion för avindividualiseringen. Auktoritet och hierarki är faktorer som förstärker den kollektiva legitimiteten och som underlättar en förskjutning av ansvar. Ansvarsupplevelsen skjuts från den personliga handlingen till den bestämmande auktoriteten. Ett exempel på effekten av detta är Milgrams experiment som beskrivs närmare i forskningsöversikten. Även språkbruk fyller en funktion inom begreppet avindividualisering. Militära begrepp och kommandon fyller en huvudsaklig funktion att ensa och precisera för att minska risken för missförstånd. Men det har också en psykologisk funktion. Genom att använda begrepp som exempelvis ”målange” eller ”nedkämpa” så använder vi också begrepp som är fria från känslomässig laddning. För den oinvigde är det inte heller självklart att dessa begrepp innefattar våldsanvändning. Dessutom saknar dessa begrepp ofta användningsområden utanför det militära och det innebär också en förstärkt effekt av att våldsutövandet representerar en organisation istället för en individ.⁵³

3. Avhumanisering

Avhumaniserings processen utgår tvärtemot avindividualiserings processen från själva målet för våldsutövningen. För den psykiskt friska människan så är det en jättepåfrestning att skada eller döda en annan människa. Men genom att förändra hur man ser på motståndaren och förminska denne till något annat än mänsklig så reduceras motståndet till att utöva våld. Kopplar man denna mekanism till distanslagen kan det beskrivas som att man istället för att minska påfrestningen det innebär att döda en annan människa genom fysisk distans så reducerar man det psykologiska motståndet genom att förändra hur man betraktar offret för

⁵³ Bergman, *Om stridens psykologi – Del 4*

våldsutövandet. Avhumanisering är just när en person medvetet eller omedvetet berövar sin motståndare mänskliga attribut. Istället för en individ med samma känslor och utmaningar som en själv så betraktar man denne som exempelvis fienden. Avhumanisering är något beskrivs som nödvändigt för att förmå en soldat att döda men det är en balansgång, så att det inte övergår till en demonisering av sin motståndare. Bergman redogör också för två olika typer av avhumanisering, mekanisk- och animalisk avhumanisering. Vid animalisk avhumanisering förvägras motståndaren mänskliga attribut. Och inte sällan liknas motståndaren med djur som ormar eller parasiter. Vid mekaniska avhumanisering kan motståndaren beskrivas som en autonom eller maskinlikvarelse. En omvänd process kallas humanisering och används exempelvis av förhandlare i gisslansituationer. Det man då gör är att försöka förmänskliga gisslan genom att personliga och mänskliga attribut tillskrivs gisslan i den utsträckning det är möjligt. Detta innebär att man ökar motståndet hos gisslantagaren till att utföra våldshandlingar.⁵⁴

2.2 Teoridiskussion

Grossman är som tidigare nämnt tongivande inom militärpsykologin och denna studie får en relevant utgångspunkt i Grossmans teori avseende det inbyggda motståndet mot att döda. Grossman kan beskrivas som ganska ensam inom sitt svårstuderade område.⁵⁵ En tänkbar kritik mot Grossman är att han grundar en stor del av sin forskning på en undersökning. Undersökningen jag syftar på är Marshalls undersökning och den har gett ett mycket tydligt avtryck på Grossman fortsatta forskning. Marshalls undersökning är ensam i sitt slag och det finns heller ingen motsvarig undersökning gjord i närtid. Undersökningen har dessutom blivit kritiserad för att delvis vara fabricerad och fått sin äkthet ifrågasatts.⁵⁶ Trots detta drar Grossman stora slutsatser utifrån denna studie. Det är något som påverkar reliabiliteten i forskningen.⁵⁷ Även om dessa omständigheter föreligger menar jag att Grossmans teori är relevant inom forskningsfältet och bristen på forskning inom området gör att denna teori blir den logiska utgångspunkten i sammanhanget. Ett begränsande faktum som blir tydlig i

⁵⁴ Bergman, *Om stridens psykologi – Del 4*

⁵⁵ Ibid

⁵⁶ Spiller, Roger J. "S.L.A. Marshall and the Ratio of Fire." *The RUSI Journal* 133.4 (1988): 63-71. Web, s. 63-71

⁵⁷ Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik, Towns, Ann E. & Wängnerud, Lena, *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*, Femte upplagan, Wolters Kluwer, Stockholm, 2017, s. 64

samband med detta är begränsningen på relevant forskning och litteratur inom området, i synnerhet aktuell sådan. Ett undantag är dock Bergman som har intresserat sig för det kontroversiella ämnet dödande och de psykologiska mekanismer som är kopplade till dödande. Bergman gör det utifrån en modern kontext och med utgångspunkt både i svenska Försvarsmakten men också utifrån en mer generell kontext. Bergman sammanfattar de psykologiska mekanismer som Grossman tar upp kring att möjliggöra dödande på ett adekvat och överskådligt sätt. Därför är avstampet för denna studie Grossmans teori kring det inbyggda motståndet till att döda tillsammans med Bergmans sammanställning avseende de psykologiska mekanismerna för att komma över detta inbyggda motstånd.

3. Metod

3.1 Forskningsdesign

Denna studie är designad som en teorikonsumerande fallstudie. Valet av denna metod är kopplad till uppsatsens forskningsproblem. Forskningsproblemet syftar till att svara på om de psykologiska mekanismerna *avhumanisering* och *avindividualisering* tillämpas i fallet svenska försvarsmaktens militära grundutbildning.⁵⁸ I och med att denna studie syftar till att ta reda på hur det förhåller sig specifikt under grundutbildningen idag så innebär det också en tydlig avgränsning i vad som ligger inom fallet och vad som ligger utanför. Då det i denna studie är ett enskilt fall som granskas så är det en enkelfallstudie som genomförs.⁵⁹ Fallet, det vill säga svenska Försvarsmaktens grundutbildning är i fokus och analyseras med utgångspunkt i Grossmans och Bergmans teori avseende motståndet att döda och psykologiska mekanismerna för att komma runt motståndet. Eftersom studien med hjälp av befintliga teorier söker svar på de psykologiska mekanismernas tillämpning i grundutbildningen så är just en teorikonsumerande enkelfallstudie en lämplig metod.⁶⁰ Analysverktyget skapades utifrån de psykologiska mekanismerna *avhumanisering* och *avindividualisering* med syfte att fånga in de viktiga aspekterna gällande studien. Detta är ett sätt för att konkretisera vad som egentligen ska sökas efter i analysen.⁶¹ Därefter genomförs

⁵⁸ Esaiasson, Gilljam, Henrik, Towns, Wängnerud, *Metodpraktikan*, s. 42

⁵⁹ Johannessen, Asbjørn & Tufte, Per Arne, *Introduktion till samhällsvetenskaplig metod*, s. 56-57

⁶⁰ Esaiasson, Gilljam, Henrik, Towns, Wängnerud, *Metodpraktikan*, s. 42

⁶¹ Ibid, s. 137

en kvalitativ textanalys av det empiriska material som undersökningen avhandlar. Den kvalitativa textanalysen syftar till att ta reda på det väsentliga innehållet i texten genom noggrann läsning.⁶² Fokus kommer inte vara på det manifesta budskapet utan istället att analysera textens latent innehåll. Det innebär att det är en tolkning av texten som sker. Detta ställer krav på en transparens i tillvägagångsätt avseende hur texten tolkats. Det är även viktigt ur en reliabilitetsaspekt eftersom transparensen är en förutsättning för att undersökningen skall kunna genomföras på samma vis igen.⁶³ De psykologiska mekanismerna operationaliseras genom att brytas ner i konkreta och definierade indikatorer som i sin tur utgör analysverktyget för undersökningen. Relevansen av dessa är helt avgörande för undersökningens validitet då det är utifrån dessa analysen kommer ske.⁶⁴ Stor vikt läggs därför på att identifiera representativa konkreta indikatorer. Den kvalitativa metoden som nyttjas är lämplig eftersom den ger möjlighet analysera empirin på djupet och på så sätt systematisera och lyfta fram det som för undersökningen är viktigt.⁶⁵

Den största svagheten med vald metod är att undertecknad utgör mätinstrument. Det är svårt att säkerställa att tidigare erfarenheter och kunskaper inte färgar tolkningen. Det är ytterligare en anledning till att transparensen i undersökningen är extra viktig.

I det avslutande kapitlet kommer frågan avseende kumulativitet diskuteras, det vill säga på vilket sätt har denna studie bidragit till den gemensamma kunskapsmassan.⁶⁶

3.2 Val av fall

Fallet som studeras i denna studie är svenska Försvarsmaktens grundläggande soldatutbildning. Denna benämns grundläggande militär utbildning och syftar till att skapa en försvarsmaktsgemensam förmågegrund. Det är en kvalitetssäkrad utbildning som genomförs de 12 första veckorna och är just en grund för fortsatt utbildning och tjänstgöring i försvaret.⁶⁷ Analysen sker utifrån ett organisatoriskt perspektiv och med dagens soldatutbildning i fokus. Den grundläggande militära utbildningen kan beskrivas som ett grundpaket och en minsta gemensam nämnare som alla soldater ska ha innan det går vidare till sin befattningsutbildning och specialiserar sig. Det är faktumet att denna utbildning är en gemensam grundplatta eller som ovan nämnt en gemensam förmågegrund som alla i Försvarsmakten ska ha med sig som

⁶² Ibid, s. 211

⁶³ Ibid 70-71

⁶⁴ Ejvegård, *Vetenskaplig metod*, s.73

⁶⁵ Johannessen, Tufte, *Introduktion till samhällsvetenskaplig metod*, s. 105-106

⁶⁶ Esaiasson, Gilljam, Henrik, Towns, Wängnerud, *Metodpraktikan*, s 21

⁶⁷ *Grund- och repetitionsutbildning: reglemente : R GURU 2018*, Försvarsmakten, Stockholm, 2018, s. 36

gör detta till en relevant utgångspunkt för undersökningen. Relevansen kopplas till att det är dessa delar som prioriterats som bas för svenska soldater. Det vore även relevant att titta på senare del i utbildningen eller officersutbildning, men som utgångspunkt och för att komma åt kärnan så kommer denna studie riktas mot grundläggande militär utbildning. Att utifrån grundutbildningen få en förståelse för hur psykologiska mekanismer kring dödande implementeras har en nytta för såväl utbildande officerare som för en generell förståelse för människan i stridens kontext. Faktumet att militärpsykologin är ett område där det finns relativt lite forskning och striden är något som är mycket svårt att bedriva forskning på gör att det är lämpligt att sätta den forskning som finns i en kontext som kopplas till vad som utgör grunden för svenska Försvarmakten.

3.3 Material och källkritik

Materialet som utgör empirin för analysen är handböcker och reglementen vilka är av betydelse för grundutbildningen. Dessa är primärkällor eftersom då de utgör av förstahandsinformation och originaldata.⁶⁸

Följande material analyseras i undersökningen:

Soldaten i fält, är ett soldatreglemente för soldaten i fält. Denna skrift innehåller i huvudsak anvisningar för uppträdandet på stridsfältet för soldat, patrull och grupp. Publikationen riktar sig också till utbildningsbefälet då den kan användas som hjälpmedel vid i huvudsak grundläggande soldatutbildning.⁶⁹

Reglemente, Grund-och repetitionsutbildning, innehåller grundläggande bestämmelser avseende ledning och genomförande av grund- och repetitionsutbildning. Målgruppen för detta reglemente är personal som ska leda planering, genomförande och utvärdering av grund- och repetitionsutbildning.⁷⁰

⁶⁸ Ejvegård, Rolf, *Vetenskaplig metod*, 3., omarb. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2003, s.18

⁶⁹ *Soldaten i fält: SoldF*, 1986 års utg., Chefen för armén i samarbete med Försvarets läromedelscentral (FLC), Stockholm, 1986

⁷⁰ *Grund- och repetitionsutbildning: reglemente : R GURU 2018*, Försvarmakten, Stockholm, 2018

Handbok grundläggande soldat- och sjömansutbildningar, har sin bakgrund i utbildningshänvisningar som skapats för grundläggande militär utbildning och fortsättningsutbildning. Handboken innehåller anvisningar med förklaringar och beskrivningar för militära grundläggande och generella utbildningar.⁷¹

Handbok Samarbete och befälsföring, beskriver en försvarsmaktsgemensam generell förmåga som krävs av alla soldater, sjömän och gruppbefäl.⁷²

3.4 Operationalisering

Undersökningen ämnar utifrån grundantagandet avseende det inbyggda motståndet till att döda, se om och hur de psykologiska mekanismerna *avindividualisering och avhumanisering* tillämpas i utvalda reglementen och handböcker som är kopplade till svenska försvarsmaktens grundläggande militära utbildning. Dessa psykologiska mekanismer kommer utgöra analysverktyget och utifrån detta kommer en tolkande textanalys genomföras i syfte att se om och i vilken utsträckning dessa indikatorer återfinns. De identifierade psykologiska mekanismerna kommer nedan sammanfattas och brytas ner till frågeställningar som ämnas svaras på utifrån angivna indikationer. Sammanfattning och indikatorer avser spegla kärnan av respektive psykologisk mekanisms innebörd. Det syftar också till att bidra med en transparens avseende hur begreppen tolkats och nyttjats som analysverktyg.

Avindividualisering

Avser våldsutövaren.

Individen inordnas under ett starkt socialt kollektiv, i detta fall förvandlingen från individ till soldat som del av en enhet.

Vilka indikationer återfinns i materialet som kan identifieras som del av avindividualiseringsprocessen, sett utifrån likformighet, ansvarsförskjutning och språkbruk?

⁷¹ *Grundläggande soldat- och sjömansutbildningar 2017: handbok : H GSSU 2017*, Försvarsmakten, Stockholm, 2017

⁷² *Handbok samarbete och befälsföring*, Försvarsmakten, Stockholm, 2014

Likformighet, enhetlighet med sin grupp skapar en upplevd känsla av anonymitet och reducerar känslan av det individuella ansvaret. Kan kännetecknas av yttre attribut, så som krav på uniform och likformig buren utrustning. Kan även kännetecknas av kravet på likformigt handlande, uppträdande enligt strukturell likformighet. Exempelvis uppställningar, marsch, gemensamma rutiner.

Ansvarsförskjutning, påverkas av hierarkisk struktur och auktoritet. Vilket bidrar till att förskjuta ansvarsupplevelsen från individen till den dikterande auktoriteten.

Ansvarsuppdelning, distinkt arbetsfördelning och uppdelade ansvarsområden där individen endast ansvarar för en pusselbit i helheten, bidrar också till att förskjuta känslan av det individuella ansvaret.

Språkbruk, eget språk som saknar användningsområden utanför den militära kontexten stärker känslan av att individen agerar som representant för organisationen och inte som individ.

Avhumanisering

Avser målet för våldsutövningen.

Psykologiskt motstånd till våldshandlingar reduceras med distans. Processen reducerar motståndaren från en individ till ett objekt.

Vilka indikationer återfinns i materialet som kan identifieras som del av avhumaniseringsprocessen? Berövas motståndaren mänskliga attribut och används ett avhumaniserande språkbruk?

Beröva fienden mänskliga attribut, ett förhållningsätt till motståndaren som förnekar denne karakteristiska mänskliga drag.

Språkbruk, motståndaren omnämns på ett objektifierande sätt, mekanisk avhumanisering.

4. Analys

4.1 Inledning

I *Handbok Samarbete och Befälsföring* går att läsa hur historien visar att det allra flesta människor klarar att hantera och övervinna extrema situationer. Under rubriken ”Den extrema situationen” beskrivs sedan Försvarsmaktens huvuduppgift, att kunna verka genom väpnad strid. Faktumet att du måste vara beredd att ta någon annans liv samt risken att själv skadas eller dödas lyfts med en tydlighet som inte identifierats i övrig litteratur som analyserats. Här står också att läsa att det är en extrem handling att i striden skada eller döda någon. En mental tröskel till att genomföra dessa handlingar beskrivs och det kopplas till att dessa under andra omständigheter strider mot lagar och sociala överenskommelser. För att kunna hantera den ”extrema situationen” beskrivs god utbildning, övning, god befälsföring, samarbete och förbandsanda som avgörande aspekter.⁷³ Det går utifrån detta att göra kopplingar till förmågan till att effektivt kringgå det inbyggda motståndet mot att döda som beskrivs i Grossmans teori.⁷⁴

4.2 Avindividualisering

Vilka indikationer återfinns i materialet som kan identifieras som del av avindividualiseringsprocessen, sett utifrån likformighet, ansvarsförskjutning och språkbruk?

Vikten av sammanhållning och gemenskap beskrivs redan i inledningskapitlet i *SoldF*. Vidare beskrivs kamratskap, disciplin och omedelbar lydnad som grundläggande för alla soldater oavsett befattning. Omedelbar lydnad tas upp som en förutsättning för att samarbete i precisa och snabba lägen skall fungera. Förhållningsättet som skall råda bör präglas av att i alla lägen och utan att ta hänsyn till sig själv göra sitt bästa.⁷⁵ Det som beskrivs här går att koppla till en avindividualiseringsprocess. Ovanstående kan tolkas som att kollektivet är centralt samt att individen bör stå tillbaka till förmån för kollektivet. Omedelbar lydnad är

⁷³ *Handbok samarbete och befälsföring*, Försvarsmakten, Stockholm, 2014, s. 13-16

⁷⁴ Grossman, *On killing*, s. 5-39 & 99-192

⁷⁵ *Soldaten i fält: SoldF*, 1986 års utg., Chefen för armén i samarbete med Försvarets läromedelscentral (FLC), Stockholm, 1986, s. 8

också en aspekt som är svår att uppnå utan en hierarkisk struktur och tydlig auktoritet. Hierarkisk struktur och tydlig auktoritet möjliggör en förskjutning av det individuella ansvaret. Individen processar inte själv beslutet, eller tar avgörandet utan "lyder endast" sin överordnande. Ett exempel på hur den strukturen visar sig är beskrivningen av hur eldöppnandet går till, där framgår att soldaten i regel öppnar eld på kommando.⁷⁶

I empirin återfinns flera exempel på hur processer som möjliggör en moralisk ansvarsförskjutning är inbäddad i vår organisationsstruktur. Det går att tyda en tydlig ansvarsfördelning på alla nivåer. På lägsta nivå kan det exempelvis återfinnas i form av vapensystem som kräver skytt och laddare med en klar fördelning avseende vem som sköter vilken del. Granatgevär är ett sådant vapen och det innebär att skytten och laddaren ansvarar för olika delar av genomförandet, båda delarna är avgörande för att få effekt.⁷⁷ En sådan struktur gynnar en ansvarsförskjutning i och med att individen är ansvarig för en specifik del i sammanhanget, en pusselbit.

I den empiri som är underlag för undersökningen identifieras ett eget språkbruk. Det skulle kunna beskrivas i termer som ett fackspråk och det fyller en viktig funktion för att precisera innebörden av olika uttryck och utlämna en tolkningsfrihet. Men detta språkbruk kan också identifieras som en av faktorerna som möjliggör avindividualiseringsprocessen. Exempel på ett språkbruk kopplat till denna kontext är "risk för sammanstöt" eller "färdigställning".⁷⁸ Ett annat exempel på ett sådant uttryck som går att återfinna i litteraturen är "skjut inte förrän du får verkan".⁷⁹ Uttrycken är inte bara avskalade från känslomässig innebörd utan också mycket specifikt kopplade till försvarsmakten som organisation då de har en betydelse specifikt i den militära kontexten och inte används utanför. Det stärker känslan av att individen agerar som en del i en organisation och inte som individ.⁸⁰ Ett ytterligare exempel är "Svagt motstånd kan genom närstrid och handgemäng nedkämpas."⁸¹ Uttrycket *nedkämpa* är inte bara ett exempel på språkbruk som är eget för Försvarsmakten, dessutom beskriver det en våldshandling på ett mycket avskalat och distanserat sätt. Denna typ av språkbruk stärker både organisationstillhörigheten och skapar en distans till våldsanvändningen som det syftar till.

⁷⁶ *SoldF*, s.46

⁷⁷ *Ibid*, s.56

⁷⁸ *Ibid*, s. 30

⁷⁹ *Ibid*, s 46

⁸⁰ Bergman, David, *Om stridens psykologi- Del4*

⁸¹ *SoldF*, s. 232

I följande stycke som är ett exempel från *SoldF* är det möjligt att identifiera såväl ett eget språkbruk som en hierarkisk struktur och ansvarsfördelning. Detta möjliggör en moralisk ansvarsförskjutning och är indikatorer kopplade till avindividualisering.

”Plutonchefen eller hans ställföreträdare leder oftast framryckningen till terrängen där posteringen ska grupperas, bestämmer bevakningsområde och elduppgifter samt hur eventuella mineringar och skjutning med indirekt eld ska förberedas och genomföras.”

Till att börja med så är det tydligt vem som är ansvarig för verksamheten, plutonchefen alternativt ställföreträdaren. En formell hierarki kan identifieras. Verksamheten som beskrivs här beskrivs med ord som ”framryckning” eller ”grupperas” dessa är tydligt kopplade till Försvarsmakten och kan beskrivs i termer av ett eget språkbruk. Indirekt eld lyfts också i stycket som en metod. Indirekt eld innefattar skilda tydligt avgränsade ansvarsområden som tillsammans kan ge stor (för motståndaren förödande) effekt. Respektive del i sig innebär inte någon direkt våldsutövning men tillsammans utgör det troligen död och förödelse. Här kan en process identifieras där det finns en tydlig struktur som gynnar ansvarsförskjutning.

En militär chef för befälet över en viss enhet. Det finns också formella rutiner för att klara ut vem som för befälet över en enhet. Detta blir extra tydligt genom uttryck som exempelvis; ”jag tar befälet” eller ”gruppcheferna återtar befälet”.⁸² På varje nivå finns en chef och det är en formell position.⁸³ Det innebär en formell maktposition.

Makt är en aspekt som berörs i empirin och som kopplas ihop med befälsföring. Formell makt tilldelas av organisationen och ger bland annat mandat att ge order.⁸⁴

Order utformas inte bara utifrån en tydlig struktur, specifik för organisationen. Det är också tvingande befallning.⁸⁵ Detta är ytterligare exempel som kan kopplas till avindividualisering. Genom såväl eget språkbruk som en ansvarsförskjutning härledd till en hierarkisk struktur.

I *Handbok Grundläggande soldat- och sjömansutbildningar* står skrivet att det är av stor vikt att förklara ”varför vi gör som vi gör”. Exempelvis hur krav på ordning, disciplin och tidskrav

⁸² *Handbok samarbete och befälsföring*, s. 94

⁸³ *Ibid*, s. 93

⁸⁴ *Ibid*, s. 98

⁸⁵ *Ibid*, s. 103

är kopplade till krigets krav. Ordning och disciplin kan vara bidragande till skapandet av ett kollektiv. I delmålen som redovisas för vad rekryten ska ha uppnått under sin grundutbildning går att läsa att rekryten ska kunna uppträda enskilt och i sluten ordning i enlighet med bestämmelser i *Reglemente Parad 3: Formellt uppträdande*.⁸⁶ I detta reglemente beskrivs också syftet med verksamheten. Det är att skapa uppmärksamhet disciplin och enhetlighet. En annan del är att individen ska förstå hur den egna presentationen är avgörande för att nå en bra helhet. Syftet är också kopplat till att få soldaten att anpassa sig och ta hänsyn till sina kamrater. Detta är ett led i att skapa förståelse för arbete i grupp vilket är till stor nytta för stridsutbildningen.⁸⁷

Denna form av enhetligt uppträdande kan kopplas till effekten av likformighet och dess betydelse för avindividualiseringen.

Disciplin beskrivs i *Handbok Samarbete och Befälsföring* som förmågan att inordna sig under det gemensamma ansvarets krav. Det innebär också att individen accepterar fastställda regler, normer, order och krav.⁸⁸ I strid beskrivs disciplin som avgörande eftersom det kommer innebära att soldaten måste agera omedelbart på givna order, det kommer inte finnas utrymme för att dessa skall motiveras eller förklaras. Det finns inte heller alltid tid eller möjlighet att förklara hela bakgrunden till en order.⁸⁹ En sådan disciplin där man agerar utifrån en auktoritets ingångsvärden och order innebär att den egna värderingen av situationen får stå åt sidan, det kan kopplas till ansvarsförskjutning.

Disciplinen grundläggs vid utbildningen. Alla ska infogas i samma struktur och grundläggande rutiner ska sättas som alltid måste fungera.⁹⁰ Här är även likformigheten en aspekt, så som uniform. Disciplin beskrivs även vara nära kopplat till förbandsanda.⁹¹ Goda traditioner är något som lyfts som bidragande till sammanhållning, ordning och stadga.⁹² Det betraktas som en aspekt som gynnar förbandsanda, alltså en ”organisations identitet”. Förbandsanda beskrivs som känslan av stark samhörighet samt ett medvetande avseende att varje individ har ett ansvar för att lösandet av förbandets uppgift. Förbandsanda

⁸⁶ *Grundläggande soldat- och sjömansutbildningar 2017: handbok : H GSSU 2017*, Försvarsmakten, Stockholm, 2017, s. 35

⁸⁷ *Reglemente: parad 3: formellt uppträdande : R PARAD 3 2017*, Försvarsmakten, Stockholm, 2017, s. 12

⁸⁸ *Handbok samarbete och befälsföring*, s. 28

⁸⁹ *Ibid*, s. 28

⁹⁰ *Ibid*, s. 29

⁹¹ *Ibid*, s. 28

⁹² *Ibid*, s. 118

sammankopplas också med stridsvärdet.⁹³ Vikten av att tillhöra exempelvis ett kompani är även det en aspekt som lyfts som viktig för individens känsla av trygghet och sammanhang.⁹⁴ Här beskrivs disciplin och likformighet som en del i att skapa tillhörighet. Detta genom den hierarkiska struktur som förutsätter disciplin kopplas till avindividualisering. Ovan identifieras också exempel på likformighet genom yttre attribut och genom likformigt handlande som stärks genom av traditioner och förbandskultur.

I *Reglemente grund- och repetitionsutbildning* identifieras inte indikationerna kopplat till avindividualisering i någon större utsträckning. Reglementet förhåller sig till begrepp som till exempel krigsduglighet på en abstrakt nivå.⁹⁵ Ett krav som dock lyfts är förmågan att samarbeta samt metod för att tydliggöra och identifiera förmåga till att samarbeta med andra i enhet.⁹⁶ Det indikerar på att huruvida individen fungerar väl i enheten är en viktig aspekt. Dock är det inget som direkt går att koppla till avindividualisering eller tidigare nämnda indikatorer. Reglementet här beskriver försvarsmaktens medarbetare som någon som förväntas ta egna initiativ och agera för att lösa uppgifter i samarbete med andra individer. Detta är något som utbildningsmiljön ska ge utrymme till.⁹⁷ Detta kan tolkas som avvikande från de delar som lyfts tidigare då det här istället läggs ett större fokus på vikten av individens egna initiativ samt att utveckla individens individuella förmåga att agera.

Avhumanisering

Vilka indikationer återfinns i materialet som kan identifieras som del av avhumaniseringsprocessen? Berövas motståndaren mänskliga attribut och används ett avhumaniserande språkbruk?

Motståndaren nämns i del av empirin som analyserats. Den del av empirin som i direkta ordalag förhåller motståndaren är i huvudsak *SoldF*.

Här kan ett avhumaniserande språkbruk identifieras. Motståndaren benämns som fienden och uttryck som exempelvis ”verkan i målet” eller beskrivningar över hur man bäst ”bekämpar en

⁹³ *Handbok samarbete och befälsföring*, s. 107

⁹⁴ *Ibid*, s. 33

⁹⁵ *Grund- och repetitionsutbildning: reglemente : R GURU 2018*, Försvarsmakten, Stockholm, 2018

⁹⁶ *Ibid*, s.16

⁹⁷ *Ibid*, s. 18

stor målyta, alltså många mål” går att finna. En annan beskrivning är; ”Rikta hellre för lågt än för högt. Nedslag och rikoschetter har psykisk verkan. Nedslag hitom målet underlättar eldreglering”.⁹⁸ Människan beskrivs som ett mål och den skada vi åsamkar henne beskrivs i sin tur som verkan. Skulle detta beskrivas i ordalag som; på följande vis och åsamkar du en människa mest skada samt hur man dödar eller skadar en grupp människor på effektivast sätt så uppfattas innebörden på ett helt annorlunda sätt. Trots att innebörden i realiteten är den samma.

Ett annat exempel är en tabell som går att finna som beskriver vilket eldgivningsätt som ska användas beroende på vapensystem, avstånd och mål. I tabellen finns en rubrik som heter måltyp och en variabel är huruvida vi använder punktmål eller ytmål.⁹⁹ Dessa benämningar för motståndaren är kliniska och distanserade från vad det egentligen innebär att ta livet av en annan människa. Förhållningsättet i empirin tyder på en mekanisk avhumanisering då motståndaren beskrivs som ett objekt. Ett ytterligare exempel på det är; ”Det är viktigt att observera hur elden ligger i förhållande till målet.”¹⁰⁰ Här avhandlas vikten av att se så den individen man skjuter mot faktiskt blir träffad. Men genom att använda ett formellt kliniskt språk och beskriva den man skjuter på som ett mål så möjliggör det avhumanisering. Du är en människa din motståndare är ett ”mål”. Här skapas en distans som underlättar att betrakta motståndaren som något annat än mänsklig. Mänskliga attribut avskrivs också motståndaren i och med att empirin i huvudsak beskriver motståndaren på ett objektifierande sätt. Dock gäller inte det för *Handbok Samarbete och Befälsföring*. Där beskrivs motståndaren som just ”motståndaren” och som en föränderlig och fristående individ med egen vilja, planer och målsättningar.¹⁰¹ Här tillskrivs motståndaren mänskliga attribut vilket är avvikande från övriga beskrivningar av denne. I *Reglemente, Grund-och repetitionsutbildning* och *Handbok grundläggande soldat- och sjömansutbildningar* berörs egentligen inte motståndaren i någon större utsträckning. I den mån som motståndaren avhandlas så benämns denne då i ordalag som ”motståndaren” och ”målet”. I empirin som uppsatsen avhandlar så förhåller sig litteraturen i huvudsak till motståndaren på ett mekaniskt avhumaniserande sätt.¹⁰²

Handbok samarbete och befälsföring lyfter kopplat till moral i olika skeden en varningens finger för när det gemensamma handlandet är på väg i fel riktning. Kapitel är kopplat till en

⁹⁸ *SoldF*, s. 45-46

⁹⁹ *Ibid*, s 47

¹⁰⁰ *Ibid*, s. 213

¹⁰¹ *Handbok samarbete och befälsföring*, s.16

¹⁰² Bergman, *Om stridens psykologi- Del 4*

internationell kontext och faran med att man tillskriva omgivningen epitet som ”dumskallar” eller ”babaner” tas upp. Uttryck som dessa kan kopplas till avhumanisering och uttryck som ”babaner” kan kopplas till animalisk avhumanisering. I förlängningen kan detta till leda till en demonisering.¹⁰³ Att denna företeelse tas upp och varnas för just i samband med en internationell kontext kan kopplas till att den generellt präglas av något som kan beskrivas mer som gråzon, där finns ofta fler aktörer än ”vi och fienden”. Uppdraget i internationella sammanhang har också ofta lite mer av en ”polisiär prägel”.

5. Avslutning

5.1 Svar på forskningsfråga

Tillämpas de psykologiska mekanismerna, avindividualisering och avhumanisering i ett urval av Försvarsmaktens handböcker och reglementen betydande svenska Försvarsmaktens grundläggande militära utbildning?

Ja, de psykologiska mekanismerna avindividualisering och avhumanisering tillämpas i genomgångna reglementen och handböcker, dock i olika stor utsträckning.

Textanalysen visar på att likformighet, ansvarsförskjutning och ett eget språkbruk som är indikatorer kopplade till avindividualisering förekommer i strukturer och språk. Detta identifieras i de budskap som beskrivs men också hur dessa budskap beskrivs.

Flertalet indikatorer på avhumanisering förekommer också, tydligast och i störst utsträckning i *SoldF*. Anledningen till detta skulle kunna vara att det är den delen av empirin som tydligt beskriver tillvägagångsätt vid soldatverksamhet och strid, det vill säga kärnverksamheten.

Motståndaren och de våldshandlingar soldaten förväntas genomföra beskrivs generellt på ett mekaniskt avhumaniserande sätt.

¹⁰³ *Handbok samarbete och befälsföring*, s. 89

5.2 Diskussion

5.2.1 Resultat

Resultatet påvisar på att ett stort antal indikatorer för psykologiska mekanismer som enligt teorin identifieras som avgörande aspekter för våldsutövning återfinns i handböcker och reglementen kopplade till militär grundutbildning. Såväl fallet som analyserat samt materialet styrker att dessa är väl implementerade som en del av Försvarmaktens utbildningssystem. Detta kan hävdas eftersom det material som har analyserats är kopplat till en försvarsmaktsgemensam grundplatta, det vill säga grundläggande militär utbildning. Det innebär att tillämpningen som identifierats inte bara svarar för en liten del av Försvarmakten utan ger en mer allmängiltig indikation. Den andra aspekten som styrker detta är att det material som analyserats är officiellt och styrande för denna del av utbildningen och det är implementerat på en organisatorisk nivå. Studien har bidragit med en ökad insikt i hur de psykologiska mekanismerna tillämpas i svenska Försvarets utbildning.

En intressant aspekt är att de psykologiska mekanismerna inte diskuteras i något av de analyserade verken på ett direkt sätt. Istället har dessa mekanismer endast en latent närvaro i texten. Undantaget är när man i kontexten moral varnar för att tillskriva lokalbefolkningen epitet som ”babaner” och ”dumskallar” som direkt kan kopplas till avhumanisering. Detta tyder på en organisatorisk medvetenhet avseende vad dessa processer innebär. Att ett mekaniskt avhumaniserande språk används i övrigt när man beskriver motståndaren i empirin är dock inget som ventileras.

Distansprincipen har inte använts i underökningen mer än i den utsträckning att den beskrivits i teoridelen samt att emotionell distans går in under avhumanisering. Dock innebär inte det att denna psykologiska mekanism är mindre relevant i sammanhanget. Däremot är det svårt att på ett tillförlitligt sätt identifiera indikatorer som är uttryck för aspekten fysisk distans kopplat till distansprincipen i analyserat material. Det finns tydliga indikatorer på att långa avstånd nyttjas i stor utsträckning, men det är svårt att fastslå om detta är en indikation kopplat till distansprincipen eller ett resultat av teknik- och taktikutveckling eller en kombination. Oavsett så kommer möjligheten att strida på långa avstånd och genom vapen och sensorsystem lämna ett avtryck på de psykologiska mekanismerna kring krigföring. Sålunda är det av vikt att belysa alla tre psykologiska mekanismer kopplade till detta ämne, även om endast två har nyttjats för att utgöra analysverktyget i denna undersökning.

Olika budskap avseende individens betydelse kan utläsas i empirin. Det finns delar i empirin som tyder på att individen och den individuella utvecklingen är högt prioriterad. Exempelvis beskrivs Försvarsmaktens medarbetare som någon som skall ta egna initiativ och agera för att lösa uppgifter tillsammans med andra individer. Samt att utbildningsmiljön ska skapa förutsättningar för detta.¹⁰⁴ Det kan uppfattas som en motsägelse till de avindividualiserande hierarkiska struktur som samtidigt har identifierats. Helt riktigt finns det en motsägelse i att utveckla en individs initiativförmåga och samtidigt en individ som utan egen reflektion lyder order i snabba lägen. Här har ytterligare en aspekt har identifierats som för den utbildande officeren kan beskrivas i termer av avvägning och utmaning. Ett medvetet förhållningsätt och kunskap kring dessa processer är ett viktigt verktyg för en militär chef också i detta avseende. Att individens utveckling och initiativförmåga tas upp som en viktig aspekt kan sannolikt kopplas till svenska Försvarsmaktens ledningsfilosofi uppdragstaktik.¹⁰⁵ Denna ledningsfilosofi kräver tänkande individer som kan ta initiativ längst ut på linan. Vilket i sin tur också går att koppla till effektivitet.

5.3.2 Nyttan för professionen

Det finns en tudelad nytta kopplat till den militära professionen och fördjupad kunskap avseende motståndet mot att döda och de psykologiska mekanismer som möjliggör detta. Den första kan anses kontroversiell men den nyttan handlar i förlängningen om att få den vanliga psykiskt friska människan att döda på ett effektivt sätt och dessutom med så gott fortsatt stridsvärde som möjligt. Våldsutövning är tabubelagt men samtidigt kärnverksamheten i svenska Försvarsmakten. Att förstå användandet av dessa processer leder förlängningen sannolikt till effektivare förband. Effektivare förband betyder bland annat effektivare våldsutövning. Men det är en legitim våldsutövning som syftar till att skydda Sverige samt bidra till säkerhet stabilitet utomlands. Något som tyvärr ofta bara kan lösas med ett trovärdigt hot om våld.

Den andra mycket viktiga aspekten är att kunskapen kring hur dessa mekanismer fungerar möjliggör ett nyktert förhållningsätt till vad dessa innebär. Som militär chef och utbildare förvaltar du ett ansvar. Det innebär att representera samhället med ett våldsmonopol vilket innefattar såväl att utbilda effektiva duktiga soldater som att förmedla god etik och moral.

¹⁰⁴ Grund- och repetitionsutbildning: reglemente, s. 18

¹⁰⁵ Militärstrategisk doktrin: MSD 16, Försvarsmakten, Stockholm, 2016, s.67

Genom kunskap är det lättare att vara uppmärksam på om dessa mekanismer tar sig ett överdrivet uttryck eller håller på att utvecklas till ett allt för distanserat förhållningsätt till vad det arbete som ska utföras innebär. Kunskap om effekterna av dessa psykologiska mekanismer är ett viktigt verktyg i den moraliska balansgång det innebär att vara officer. En aspekt att förhålla sig till är dock att denna kunskap i fel sammanhang eller med fel intentioner kan få förödande effekt.

5.3.3 Teori och metod

Teorin som har tjänat som ram för denna studie har kritiserats. Även samtidighetsaspekt kan diskuteras kopplat till att det inte finns någon egentlig forskning som stärker teorin gjord i närtid. Det till trots är detta bästa utgångspunkten för att angripa ämnet då det är den mest djupgående forskningen inom fältet. Genom att nyttja Bergman som sammanfattar samma psykologiska mekanismer med en mer samtida kontext så ger det en god grund för studien. Undersökningen har genomförts som en teorikonsumerande kvalitativ textanalys. Det har gett möjlighet att lyfta strukturer som är svår att identifiera på annat sätt. Kopplat till syftet var därför tillvägagångssättet för studien lämpligt. En aspekt att aktivt förhålla sig till är dock den knapphändiga forskning som finns på området samt att denna studie är baserad på undertecknads tolkning. Med detta i åtanke har möda lagts på att tydligt definiera indikatorerna och genomföra analysen på ett transparent sett. Väl utvalda och tydligt identifierade indikatorer är en förutsättning för både god validitet och reliabilitet

5.3.4 Förslag till fortsatt forskning

Som framgår i studien finns något som kan identifieras som en forskningslucka inom psykologi och våldsanvändning. Intressant vore att applicera en liknande underökning på andra delar av utbildningen, till exempel fortsatt soldatutbildning och/eller officersutbildning. Det för att ta reda på hur de psykologiska mekanismerna tillämpas samt om det finns någon skillnad i tillämpning. En annan intressant aspekt att undersöka vore medvetenhet och förhållningsätt till de psykologiska mekanismerna kopplade till våldsutövning i svenska Försvaret.

Genom att lägga pusslet avseende i vilken utsträckning dessa mekanismer tillämpas samt huruvida det gör det på ett medvetet sätt kan man bidra till ett viktigt utforskat fält.

Identifieras skillnader mellan olika delar av försvaret skulle det möjliggöra att undersöka detta

kopplat till en effektivitetsaspekt. Genom att ta reda på mer avseende psykologin på stridsfältet och våldsutövning kan ny kunskap förvärvas vilket i sin tur kan bidra till utveckling av utbildning och psykisk återhämtning i Försvarsmakten.

Litteratur och referensförteckning

Bandura, Albert, *The role of selective moral disengagement in terrorism and counterterrorism*, Understanding terrorism: psychosocial roots, consequences, and interventions, Moghadam, Fathali M. & Marsella, Anthony J. (red.), 1. ed., American Psychological Association, Washington, DC, 2004

Bar, Neta & Ben-Ari, Eyal, *Israeli snipers in the Al-Aqsa intifada: killing, humanity and lived experience*, 2005

Bergman, David, *Om stridens psykologi – Del 1: Från Shell Shock till Happy American Syndrome*, The Royal Swedish Academy of War Sciences, 2016, <http://kkrva.se/om-stridens-psykologi-del-1-fran-shell-shock-till-happy-american-syndrome/>

Bergman, David, *Om stridens psykologi – Del 4: Våldsutövning & konsten att döda*, The Royal Swedish Academy of War Sciences, 2017, <http://kkrva.se/om-stridens-psykologi-del-4-valdsutovning-konsten-att-doda/>

Bergman, David, *Om stridens psykologi -Del5: Coping och konsten att överleva*, The Royal Swedish Academy of War Sciences, 2017, <http://kkrva.se/om-stridens-psykologi-del-5-coping-och-konsten-att-kunna-overleva/>

Bergman, David, *Om stridens psykologi – Del 6: Lucifer-effekten och ondskans psykologi*, The Royal Swedish Academy of War Sciences, 2018, <http://kkrva.se/om-stridens-psykologi-del-6-lucifer-effekten-och-ondskans-psykologi/>

Bergman, David, *The Humanization of Drones: Psychological Implications on the Use of Lethal Autonomous Weapon Systems*, 2016

Ejvegård, Rolf, *Vetenskaplig metod*, 3., omarb. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2003

Ekwing, Anders, *Religionshistorikern: "Döden är tabu"*, www.svt.se, 2016, <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/religionshistorikern-doden-ar-tabu>

Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik, Towns, Ann E. & Wängnerud, Lena, *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*, Femte upplagan, Wolters Kluwer, Stockholm, 2017

Försvarsmakten, *Försvarsmaktens uppdrag – i Sverige och utomlands*, <https://www.forsvarsmakten.se/sv/om-myndigheten/vart-uppdrag/>

Militärstrategisk doktrin: MSD 16, Försvarsmakten, Stockholm, 2016

Grund- och repetitionsutbildning: reglemente : R GURU 2018, Försvarsmakten, Stockholm, 2018

Handbok samarbete och befälsföring, Försvarsmakten, Stockholm, 2014

Grundläggande soldat- och sjömansutbildningar 2017: handbok : H GSSU 2017, Försvarsmakten, Stockholm, 2017

Soldaten i fält: SoldF, 1986 års utg., Chefen för armén i samarbete med Försvarets läromedelscentral (FLC, Stockholm, 1986

Reglemente: parad 3: formellt uppträdande : R PARAD 3 2017, Försvarsmakten, Stockholm, 2017

Grossman, Dave, *On killing: the psychological cost of learning to kill in war and society*, Little, Brown, London, 1995

Hughbank, Richard J., Grossman, Dave, *The challenge of getting men to kill*, War, peace, and human nature: the convergence of evolutionary and cultural views, Fry, Douglas P. (red.), New York, 2013

Johannessen, Asbjørn & Tufte, Per Arne, *Introduktion till samhällsvetenskaplig metod*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2003

McLeod, S. A. (2007). The Milgram Experiment. Retrieved from www.simplypsychology.org/milgram.html

Milgram, Stanley, (1963). Behavioral study of obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology*

Shalit, Ben, *Konfliktens och stridens psykologi*, LiberFörlag, Malmö, 1983

Spiller, Roger J. "S.L.A. Marshall and the Ratio of Fire." *The RUSI Journal* 133.4 (1988): Web

Umeå universitetsbibliotek, Primär- och sekundärkällor, <http://www.ub.umu.se/skriva/primar-sekundarkallor>